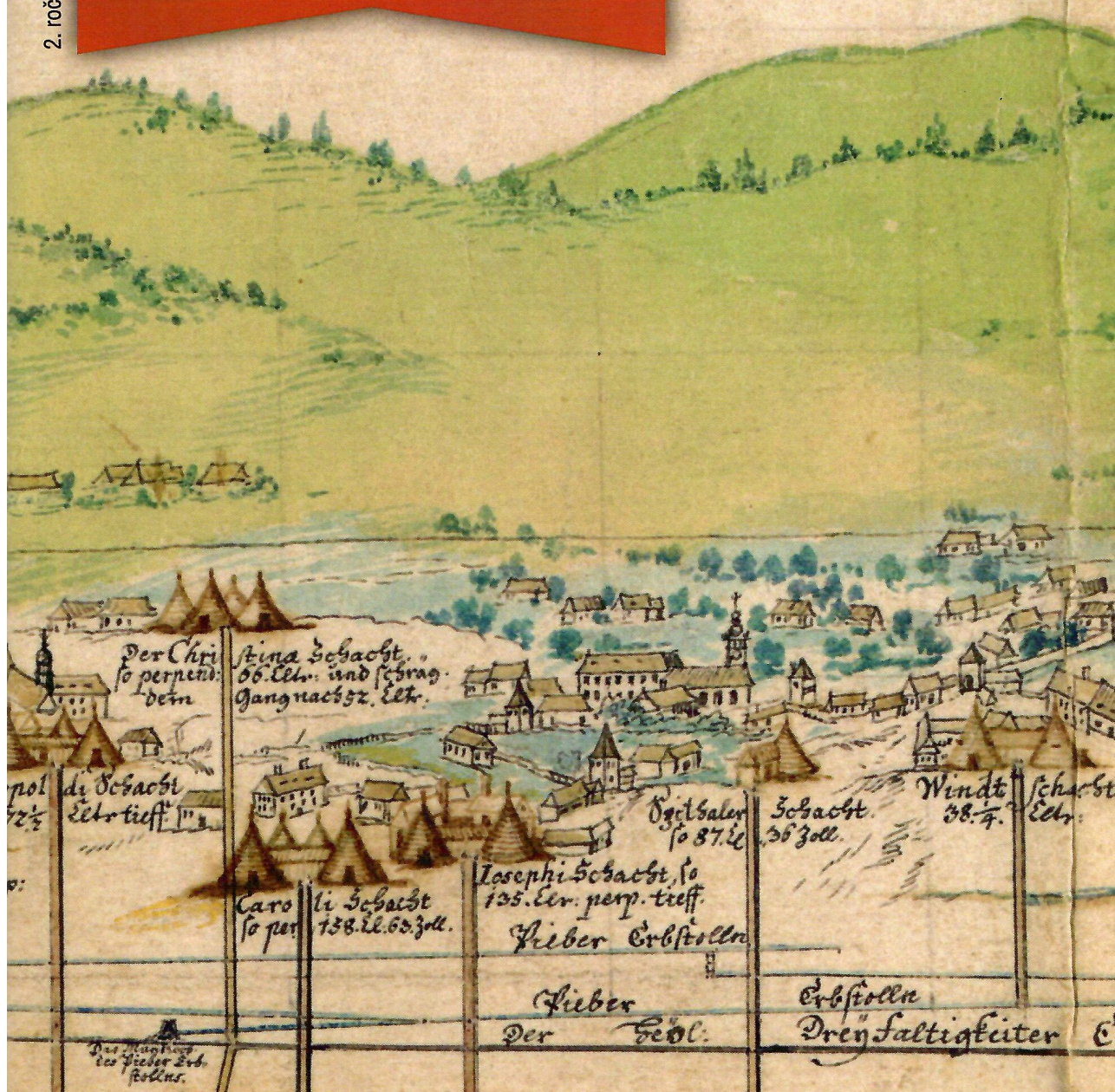

2. ročník december 2022 cena 4,30 €

Hont

a jeho dejiny

Obsah

Aktuality z historicko-kultúrneho diania v Honte

- 3 Cesta okolo Hontu
- 3 Poklady zo Zemianskeho Vrbovka
- 4 Kostol sv. Michala a dejiny cirkevných zborov
- 4 Zimná sezóna v Múzeu vo Svätom Antone
- 5 Kaštieľ vo Svätom Anton
- 5 Slovenské banské múzeum v zime
- 6 Krupinské podzemie
- 7 Lišov Múzeum a Vianočné trhy
- 8 Gazdovský Trh – kláštor Bzovík
- 9 Remeslá našich predkov
- 9 Korene nášho rodu

Baníctvo a banské remeslo

- 10 Fenomén zaniknutých osád z okolia Banskej Štiavnice
- 15 Obrana stredoslovenských banských miest
- 19 Strieborné banské mesto Pukanec
- 24 Baníctvo v Južnom Honte v lokalite Nagyörzsöny
- 29 Vysoká škola banícka a lesnícka
- 37 Banský priemysel v regióne Banská Štiavnica v rokoch 1939 – 1945
- 41 Ja som baník, kto je viac?
- 46 Historicko-geografické pojednanie o ťažbe hnedého uhlia v Honte

Zaniknutý Hont

- 58 Kostol sv. Petra v Krupine
- 61 Ako prebudiť dedinu duchov: Čabradské podhradie
- 65 Zaniknutý Kostol svätého Ladislava kráľa v obci Žibritov

Tajomstvá v názvoch ukryté

- 70 Banská Štiavnica
- 74 Pukanec

Jaromír Krško

Pukanec

Pukanec leží na južných svahoch Štiavnických vrchov, vo svahoch zaniknutého Štiavnického stratovulkánu. Vďaka vulkanickej činnosti spreď miliónov rokov sa v oblasti Pukanca nachádzalo veľké množstvo drahých kovov – predovšetkým striebra a zlata. Prítomnosť zlata a striebra podnietila banskú činnosť a prílev ľudí hľadajúcich zlato. Pôvodná osada sa rozrástla v mestečko a jeho bohatstvo viedlo k jeho povýšeniu na slobodné kráľovské mesto.

Vďaka vulkanickej činnosti sa tu nevyskytovali len drahé kovy, ale ďalším pokladom je pôda obohatená vulkanickou činnosťou z minulosti a priaznivá klíma s teplým letom a miernou zimou, čo sú ideálne podmienky pre pestovanie viniča, ovocia a zeleniny. A možno preto sa v Pukanci darí stáročia pestovať chýrečnú cibuľu, vďaka ktorej si Pukančania vyslúžili prezývku Cibuliari.

Najstaršia písomná pamiatka z roku 1075, v ktorej sa Pukanec spomína ako *villa Baka* je falzum, ktoré bolo podľa historikov vyhotovené v rokoch 1270 až 1328. Preto sa za najstarší hodnoverný písomný záznam o obci považuje zápis *villa Baka* z roku 1270 (Štefánik – Lukačka, 2010, s. 361). Ďalšie historické zápisy Pukanca pochádzajú z rokov 1310 *terra Nemeth Baka*, 1321 *Bacabana*, 1332/1337 *Bocano*, 1338 *Baka*, 1366 *Pukano*, 1387 *Bakabanya*, 1405 *Bacabania*, 1425 *Bukans*, 1427 *civitas Bakabanya*, 1436 *Puckans*, 1441 *Bakkabanya*, 1449 *Pukanecz*, 1452 *Puckanss*, 1466 *Nemethbaka*, 1475 *Puckan*, 1482 *Puckancz*, 1492 *oppidum Pwkan*, 1506 *Pokantz*, 1512 *Civitas Nemeth Baka sive Bakabanja*, 1512 *Waccabanja*, 1518 *civitas Backabanja*, 1520 *Pukantz*, 1526 *Bukancz* (Štefánik – Lukačka, 2010, s. 361). Od 18. storočia sa názov Pukanca vyvíjal nasledovne: 1773 *Baka Bánya*, *Pugantz*, *Pukanecz*, 1786 *Pukkanz*, *Bakabanya*, *Pukanecz*, 1808 *Bakabánya*, *Pukantz*, *Pukanec*, 1863–1913 *Bakabánya*, 1920– *Pukanec*.

Uklad názvu:

Určiť pôvod názvu Pukanca je pomerne zložitá a doteraz sa nedospelo k jednoznačnej interpretácii. Niektoré etymológie však možno bezpečne vylúčiť – napr. tie, ktoré hľadajú pôvod názvu v maďarskom apelatíve *bak* – kozol, cap, prípadne názory o motivácii porastom buka. Pokiaľ by bolo východisko apelatívum *buk*, osadný názov by sme predpokladali v podobe *Bučany*, *Bukovina*, *Bučník* a pod.

Existujú dve ďalšie teórie o pôvode názvu Pukanec a podrobne ich uviedli traja autori. Podľa pukanského rodáka a slovenského jazykovedca S. Mazúra najstaršia podoba *Baka* vznikla v prostredí tu usídlených Nemcov podľa ich zámeny *p* za *b*, o čom existujú doklady v iných názvoch v okolí Štiavnických vrchov (Štampoch pochádza z pôvodnej nemeckej podoby Steinbach, Hampoch z podoby Hainbach). Preto S. Mazúr predpokladá pôvodnú podobu ako *Pukanum* – tá je priamo doložená vo forme *Pwkanum* v roku 1487, ale rovnako aj neskoršie v roku 1577 v podobe

Bukanum. Podľa S. Mazúra by motiváciou malo byť osobné meno *Pukan*, ktoré vzniklo z pôvodného mena *Bukan* a k mennému základu sa pribrala prípona *-ec* (podobne Adam > Adamec, Gregor > Gregorec, Urban > Urbanec).

Iný výklad ponúka jazykovedec V. Uhlár, ktorý sa nazdáva, že podoba názvu Pukanec pravdepodobne súvisí so všeobecným podstatným menom *pukanec*, odvodeným príponou *-ec* z tvaru slovesa *pukať*, t. j. z trpného prídavia *pukaný*, ktoré by označovalo vysušenú (rozpukanú) pôdu, prípadne rozkopanú (rozpukanú) krajinu vplyvom banskej činnosti. Svoje tvrdenie argumentačne oprel o viaceré takto motivované chotárne názvy dochované napr. v Priechode, v Očovej, na Spiši (tu napr. názov Pukanec označuje zoráný kopec, kde bol pôvodne majer). Hoci v slovenčine existuje slovo *pukanec* vo význame *biele rozpukané zrná upečenej kukurice, pukaná kukurica*, takáto motivácia je vylúčená z jednoduchého dôvodu – najstaršia zmienka o Pukanci pochádza z roku 1270 a kukurica potrebná na výrobu pukancov sa do Európy dostala z Ameriky, ktorá však bola objavená až o 222 rokov neskôr.

V. Uhlár však pripúšťa aj motiváciu osobným menom *Bukan*, podobne ako S. Mazúr. Na motiváciu osobným menom *Bukan* nadviazal ďalší jazykovedec – M. Pukanec, ktorý sa sústredil predovšetkým na pôvod osobného mena *Bukan* a vyslovil teóriu, že ide o významného predstaviteľa starého šľachtického rodu Huntpoznanovcov. Pravdepodobnosť výkladu však znižuje fakt, že najstarší zápis názvu pochádzajúci z roku 1075 je falzum, čo M. Pukanec nebral do úvahy. Jedným z rodu Huntpoznanovcov bol v Zoborskej listine v roku 1111 zapísaný *Bača* (v zápise *Bacha*), ktorý mohol mať podľa M. Pukanca aj podobu *Baka* – tým vysvetľuje podobu Pukanca zapísanú napr. v roku 1310 (*terra Nemeth Baka*). Podľa jeho slov „neskôr ho mohol pomenovať po sebe iný príslušník tohto rodu, a to Bukän. Príponou *-ec* sa potom tvorí antroponymum Bukänec a z toho toponymum. Alebo inak: toponymum Bukän priberá príponu *-ec* analogicky ako Chmeľov → Chmeľovec, Hlohov → Hlohovec, Trnov → Trnovec.“ Chybou týchto terénnych názvov (toponým) je, že neboli motivované osobným menom (antroponymom), ale ide o motivanty porastom

Ladzany na druhom vojenskom mapovaní
Zdroj: maps.arcnum.com

– chmeľu, hlohu a trnia. Takže toto je druhý argument, ktorý znižuje pravdepodobnosť motivácie osobným menom *Bukan*.

Najpravdepodobnejšou motiváciou preto zostáva názor V. Uhlára, že išlo o označenie rozrušenej, (roz) pukanej pôdy vplyvom primitívnej banskej činnosti. Svedčia o tom aj rovnako motivované chotárne názvy v iných častiach Slovenska.

Veďeli ste, že...?

- v Pukanci končí Panónska nížina s teplou klímou, ktorá na hornom konci chotára prechádza do karpatskej krajiny?

- európskou raritou je výskyt tzv. viničnej jahody – Moruše čiernej (*Morus nigra*). Ide o zriedkavý druh ovocného stromu, ktorého v katastri Pukanca rastie 470 exemplárov (ide o najvyššiu koncentráciu tohto stromu v strednej a západnej Európe)?

- vek niektorých stromov moruše dosahuje 300 až 400 rokov?

- 7. apríla 1388 sa Pukanec stal súčasťou spolu stredovekých banských miest, ktorý tvorili najdôležitejšie a najbohatšie banské mestá Uhorska – Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica, Pukanec, Nová Baňa a Ľubietová?

Hont a jeho dejiny

- 1. októbra 1640 Turci napadli Pukanec a vypálili ho, druhé pustošenie bolo 14. mája 1664?

- úpadok baníctva a zatvorenie poslednej tzv. Bielej bane v roku 1891 znamenalo, že Pukanec prestal byť slobodným kráľovským mestom a stal sa obcou?

- roku 1899 bola zbúraná Dolná (alebo aj Levická) mestská brána na príkaz notára Ciglana, bez súhlasu mesta?

Autor pôsobí na Katedre slovenského jazyka a komunikácie, Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela.

Literatúra:

KROPILÁK, M. a kol. 1978. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 2. Bratislava : Veda, 1978, s. 466.

MAZÚR, S. 1975. K pôvodu a významu názvu obce. In: *Pukanec*. Pamätnica k 30. výročiu oslobodenia. Martin: Osveta 1975, s. 81 – 84.

ŠTEFÁNIK, M. – LUKAČKA, J. a kol. 2010. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010. 629 s.

PUKANEC, M. 2005. Pár poznámok k pomenovaniu Pukanca. In: *Kultúra slova*, 2005, roč. 39, č. 2

UHLÁR, V. 1979. O pôvode názvu Pukanec. In: *Kultúra slova*, 1979, roč. 13, č. 3, s. 82 – 85.

web 1: <http://slovníky.juls.savba.sk/?w=Pukanec&s=ex-act&c=Ud06&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=sssj2&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=beriolak&d=obce&d=priezviska&d=un&ie=utf-8&oe=utf-8> [cit. 26. 01. 2022]
web 2: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Pukanec> [cit. 26. 01. 2022]

Dolná „Levická“ brána
Zdroj: www.wikimedia.org